

*Dóri Éva*

## *A NYITOTT HÁZ - ELŐTÉR KÍSÉRLETEK: KONTÉNERIZÁCIÓ A KÖZMŰVELŐDÉS TEREIBEN*

### Absztrakt

A tanulmány szerves részét képezi egy, a Nyitott ház Kollégium tevékenységét és szakmai eredményeit kutató munkának. Az 1970-es évek közepén felerősödött szakmafejlesztői szemléletmód a közművelődés fizikai tereinek és a művelődési formák megújítására irányult. A Népművelési Intézet által életre hívott szakmai innovációs kísérletek a Nyitott ház mozgalomban bontakoztak ki.

Az intézmények adottságainak és funkcióinak, tevékenységrendszerének újragondolását elsődlegesen a szűkös szakmai erőforrások ösztönözték. Az alkalmi és az állandó művelődési lehetőségek megkülönböztetéséből eredő elméleti program gyakorlati modellezésére 1976-1978 között a csepeli Rideg Sándor Művelődési Házban került sor. A konténerizáció folyamatosan biztosítható, kötetlen, az egyén részéről aktivitást igénylő tevékenység-lehetőségekre irányult. A progresszív, szemléletváltó gyakorlat nem tudott meghonosodni hazánkban. Ugyanakkor a Magyarországon több, mint 40 évvel ezelőtt zajló előtér kísérletek a napjainkban „markerspace” („munkaterület”) néven világszerte elterjedt közösségi „tevékenység-terek” sajátos előképének is tekinthetők. A kutatás korabeli publikációkra épül.

*Kulcsszavak: Nyitott ház mozgalom; közösségi művelődés; tevékenység-lehetőségek*

### **Bevezetés**

Az 1970-es évek kultúrpolitikai közege a közművelődési tevékenységek megújítását célzó komplex innovációs programnak adott teret. A módszertani munka középpontjába az épületek térbeli-szerkezeti funkcionalitása, a népművelők „fejlesztő” feladatai és a célcsoportok közösségi-művelődési motivációinak megerősítése került. A Népművelési Intézet Művelődési Otthon és Klub Osztálya 1975-től újjá szerveződő munkatársi közössége a progresszivitás jegyében országos programot hívott életre, mely előtér-kísérlet néven vált ismertté. A Népművelési Intézet belső műhelyeiben született elméletek és a szélesebb szakmai közönség számára elérhető kísérleti beszámolók a társadalomfejlesztő művelődés-szemlélet kibontakozásáról adnak képet. Jelen tanulmány korabeli publikációk nyomán mutatja be a műhelyszekrények koncepciójának kialakulását, és a konténerizációs kísérlet körülményeit.

Az 1960-as években zajló ideológiai korrekciókat követő kultúrpolitikai diskurzusban fontos kérdésként fogalmazódott meg a művelődési otthonok intézményi alaptevékenységeinek meghatározása. A kultúra, s azon belül a művelődés funkcióinak professzionális vizsgálatát a társadalmi változások egyre gyorsuló jelensége és a nemzetközi versenyképesség új eszméje – benne az ember, mint gazdasági tényező – is sürgette. (Koncz, 2004). „[A] 60-as évektől a mai napig az extenzivitás viszonylagos megtartása mellett az intenzív

tevékenység került előtérbe a művelődés területén. A közeljövőben azt kell megtalálnunk, hogyan épül szervesen a társadalmi élet egészébe a művelődés.” (Varga, 1975, p. 32)

A korszerűsítés jegyében az előtér kísérlet a művelődés pragmatikus, az elméletet és a gyakorlatot összefűző megközelítéssel jelölte ki a legfőbb célokat: az egyén valós élethelyzeteire épülő érdeklődésének felkeltése, a belső motiváció megerősítése és bekapcsolódás, a részvétel lehetőségének megteremtése. A szakmafejlesztők a közönségorientált programok helyett cselekvés-orientált, sokoldalú „tevékenység-lehetőségek” kialakítására törekedtek. Az alapellátás keretében kidolgozott elméletben a kötetlen időtöltésre alkalmas térben olyan eszközök jelentek meg, melyek „oldják a passzivitást, s önmagukban is bekapcsolódásra ösztönöznek”. (Beke, 1977, p. 32)

Három fő előtér-kísérleti korszak különíthető el: 1976-1978 között az első szakasz „egyedi esetként” az „alapellátás eszközparkjának egy része” kialakítását és egyedi, helyi jellegű „tájékoztató terek” működtetését jelentette. A második szakasz 1978-1980 között az eszköztár és tevékenységrendszer telepítését, a működtetés ellenőrzését és tökéletesítését, továbbá új tevékenységekre irányuló eszközpark és tematikus anyagok kifejlesztését célozta. 1980-tól a harmadik szakasz az „alapellátási rendszer egységeinek központi gyártását és elosztását”, valamint a fejlesztési feladatok intézményi kísérleteit foglalta volna magába. A közművelődési alapellátási szisztéma három szintre épült: az elgondolás szerint az eszközök gyártását és forgalmazását egy „kulturális ellátó vállalat” végezte volna a megyei művelődési intézményrendszer koordinációjával, a Népművelési Intézet pedig a fejlesztési programért lett volna felelős (Beke, 1979a). E célok azonban csak tervként maradtak az útókorra.

## **Előtér-megközelítések**

A reformok mögött több szakmai probléma ok-okozati összefüggése rajzolódott ki. Az 1970-es évek művelődési otthonainak többsége a Rákosi-éra pártideológiai, agitatív céljait megtestesítő feladatoknak alárendelten egy nagy és egy kisebb terem, valamint üresen álló „fogadóteret” foglalt magába. Az építészeti szempontok és títustervek átgondolását sürgette már az 1969-ben rendezett Művelődési otthon építési konferencia, bár ez a vita kevésbé a korszerű művelődési funkcióra, mint inkább a költséghatékonyságra és a fenntarthatóságra helyezte a hangsúlyt (Koncz, 2002). Az évtized közepén a Népművelési Intézet szerepe meghatározóvá vált a művelődés tereit érintő funkcionális tervezési folyamatokban. (Beke et al. 1976; Beke, 1979b). Az innovatív tér-hasznosítás gondolata mellett a közösségi tevékenységrendszer koncepcionálása is központi kérdéssé vált. Párhuzamban az építészeti problémákkal a kultúrpolitika új iránya – középpontban az aktív, (ön)művelődő és cselekvő ember eszményével – a szakmai tartalom megújulását ösztönözte. Az intézmények legtöbbször még nem adott lehetőséget a szabad, kisközösségi tevékenységeknek, az alkalmi rendezvények és a túlszabályozott foglalkozások pedig már nem vonzották az embereket. A humán erőforrás túlterheltsége sem kedvezett sokszínű, kiscsoportos formák terjedésének, és a népművelés „nevelői” attitűdje is változásra szorult. Kezdetben a szakmát a klubmozgalom fejlődése sarkallta arra, hogy a spontán ifjúsági önszerveződések helyett szabadidős tevékenységtípusok kialakításával igyekezzen a

fiatalok csoportokká alakulását elősegíteni (Földiák & Szász, 1977). „A jelenlegi művelődési otthon és az ember kapcsolatteremtése sokban hasonlít a »beiskolázásra«, vagyis az iskolába való beiratkozásra. Az intézmény megjelöli, hogy milyen csoportjai, tanfolyamai, szakkörei működnek, az egyén pedig választ, hogy melyikbe iratkozik be »tanulónak«. Ez alól csak a klubok lehetnek kivételek, mert öntevékeny közösségi tevékenységet ígérnek. (...) Tudjuk azonban, hogy a működő – pontosabban a működtetett – klubok többsége csak a kötetlen szórakoztató programok során ad alkalmat erre az öntevékenységre, (...)” (Földiák, 1976, p. 2)

A két, egymással szorosan összefonódó teendőre – a fizikai terek korszerűsítésére és a szabadon végezhető, aktivitásra ösztönző, kiscsoportos tevékenységlehetőségek biztosítására egyaránt – a multifunkcionális megközelítés kínált megoldást. A kettős probléma nyomában kialakult „előtér elmélet” az intézmény fizikai előtérén túl az aktív művelődési formák szellemi előtereként közelítette meg a „spontán érdeklődés”, az igény megnyilvánulásának lehetőségeit, melyet a fogadóterekben kialakított „intenzív tér” hivatott biztosítani (Beke, 1982a).

A Népművelési Intézetben már a közművelődésről szóló 1976. évi V. törvény megalkotását megelőzően, az 1974-es párthatározat<sup>1</sup> rendelkezései szerint „új mozgalmi és intézményi közművelődési formák” (Beke & Varga, 1978, p. 9) kibontakozását szorgalmazták. Az új irányok szellemi forrása a Közművelődési Alapról szóló Minisztertanácsi határozat végrehajtási rendelete volt, melynek 3. §-ában a munkásság és az ifjúság kulturális tevékenységének kialakítása és bevezetése kiemelt feladatként jelent meg (1/1975 (III.1.) KM-PM-OT együttes rendelete a Közművelődési Alap 1041/1974 (VIII.7.) Minisztertanácsi határozat végrehajtására.). Ezt erősítette az 1975-ös „Kirajzás” néven ismert budapesti intézményi felmérés (Koncz, 1975) lesújtó eredménye<sup>2</sup> is. Az intézet igazgatója, Vitányi Iván a művelődési házak helyzetét és szerepét vizsgáló korabeli tanulmányában a közösség és az életkori sajátosság jelentőségét is megfogalmazta: „[a] művelődési otthon mint intézmény, egy forma a sok közül. Szerepe azonban, ha nem is perdöntő, valamilyen értelemben mégis kiemelt, elsősorban azért, hogy az oda betérőknek az aktív-közösségi művelődés lehetőségét nyújtják. Nemcsak azoknak juttatják el tehát a kultúrát, akik már olvasnak, zenét hallgatnak stb., hanem akikben (természetesen elsősorban a fiatalokban) a művelődés és a közösségteremtés, közösségkeresés igénye még egymás mellett él, (...)” (Vitányi, 1975, p. 7)

A szakemberek a kulturális intézményekben végezhető művelődési formákhoz igazodó funkcionális térszervezéssel reflektáltak az új, lokális társadalmi szerepre. A korszak fontos dokumentuma *A közösségi művelődés terei – Alapkérdések* címmel 1976-ban megjelent, a témában publikált írásokból válogatott „házi” kiadvány.<sup>3</sup> (Beke et al. 1976) Az intézményi célokat és feladatokat tárgyaló funkció-elméleti értekezések kiindulópontja a

<sup>1</sup> A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága a közművelődés helyzetét és fejlesztésének feladatait vizsgáló 1974. március 19-20-i ülése nyomán született határozat, mely a közművelődés céljait és feladatait összefoglaló törvény megalkotását is javasolta (*A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai*, 1974).

<sup>2</sup> A budapesti művelődési otthonokra irányuló, az intézmények helyzetét és szerepét vizsgáló kutatás során azonos időpontban azonos szempontok alapján végzett empirikus kutatás „súlyos” megállapításait Vitányi fogalmazza meg: a művelődési otthonok egyharmada kielégítő, egyharmada igen gyenge, egyharmada pedig inkább rossz, mint jónak mondható munkát végez. (Vitányi, 1975. p. 7)

<sup>3</sup> Népművelési Intézet háziinyomdájában 300 példányban készült.

művelődési folyamatokat „úthálózatként” értelmező megközelítés: az intézmény feladata, hogy egyfajta „térképet” adjon az egyén számára, ami különböző módon segíti őt a célhoz eljutni. A mindennapi élet problémáinak megoldását szolgáló „belépési lehetőségek” különböző szinteket határoztak meg, de a képességet, a tevékenységet és a szükségletet egymással állandó hatásban álló láncolatként interpretálták a szerzők. Varga Tamás<sup>4</sup> az intézményi „alap- és lehetőségrendszer” hipotézise szerint a tájékoztatás, a kommunikációs és a kreatív szféra „szerves összefüggésben és egymásra hatásban van (...)” (Varga, 1976a, p. 19) A bárki számára elérhető, egyes életmód problémákra reflektáló információk úgynevezett „kincstárakba” rendezve kerülnek a terekbe, melyekre az intézet hivatalos megbízásai közül konkrét intézmény-terv példákat sorakoztat fel (Pécs, Újpest, Rákosszentmihály-Árpádföld). A település és a városrészek társadalmi-demográfiai helyzetét és kulturális intézményi ellátottságát ismertető rövid összefoglalások után az „alaptér” szerkezetét konkrét, funkcionális vázlatok is szemléltetik. A középpontban mindenütt az „általános közönségszolgálati tér” jelenik meg, amelyből eljuthatunk az egyes speciális szakmai funkciókat kiszolgáló terekig (színházterem, könyvtár, raktár, szolgálati helyiségek, irodák stb.). A közönségszolgálati tér ugyanakkor multifunkcionális, társalgó és kölcsönző részlegre oszlik. „Ennek a térnek a centruma, súlypontja a tanácsadó-tájékoztató központ (amit szívesebben neveznénk animátor központnak), amely tartalmilag tevékenységében és intézményi voltában nyitott. Nyitottsága az egész ház tevékenységére orientál. (...) Nyitott abban az értelemben is, hogy az egyén érdeklődésből, érdekből, problémákból és azok megnyilvánuló mozdulásaiból indul ki, de egyben az egyéni problémamegoldást – mely spontán módon indít az egyéntől – szervezetten alakítja, segíti, szelektál, stb. Nyitott abban az értelemben is, hogy nem formális csoportokat ajánl akkor, amikor azok ki sem alakultak (...)” (Varga, 1976b, p. 44) A katalizátor szerepet betöltő társalgó „szíve” a tájékoztató-tanácsadó tér, ami az információs központ szerepét tölti be. Ugyanitt helyezkedik el a kommunikációs részleg és a flexibilis kiállító tér. A kommunikációs tér azokat a tevékenységeket öleli fel, melyekhez valamilyen ellenőrzés vagy szakmai segítség szükséges, ezért az animátori központot is magába foglalja. Itt található a kreatív részleg mozgatható konténerei, melyek az épület bármely funkcionális egységében is használhatók (Varga, 1976b, p. 45). A kiállító tér mozgatható falakkal és installációs eszközökkel állandó és időszakos tárlatoknak, ismeretterjesztő anyagoknak ad helyet. Az alaptérhez kapcsolódik a „kölcsönző”, melyben az eladási részleg, közönségszolgálati termék, vendéglátó egység és ruhatár kap helyet. Az alaptér „köré” rendeződnek a funkcionális egységek, könyvtár, klubszobák, színházterem stb.

Az átépítések vagy új intézmények tervezése során célzottan a közösségi együttlét legkülönbözőző formáinak kívántak „területet” biztosítani. Ahol a tér adottságai lehetővé tették, speciális műhelyszekrényekkel, információs anyagokkal rendezték be azt. Varga A. Tamás *Konténerizáció a művelődésben* című tanulmányában részletesen kifejti a „tárgyasult kultúrahordozók” különböző tevékenységekhez rendelt szabad használatának lehetőségét. A választás lehetősége és metodikája „katalizátorként” hat a tevékenységben

---

<sup>4</sup> nevét később megváltoztatta: Varga A. Tamás

résztevőkre. Ezt segíti a népművelő, „animátor” támogató – és nem megmondó – szerepköre. „A rendszer feladata, hogy (...) tevékenység-lehetőségeket biztosítson az egyén számára. Ebben a konténer nem valami sohasemvolt csodaszer, a helyzet kulcsa, hanem egy megfelelő mobilitással rendelkező eszköz, annak is csak egy konkrét technikai megoldása.” (Varga, 1978, p. 123)

### A konténer bútorzat

A mozgatható eszköztár gondolata a szervezett közösségi találkozásokat szolgáló kisebb, jellemzően egyterű helyiségekben működő klubokhoz (vagy klubkönyvtárakhoz) kapcsolódik. 1968 után az ifjúsági klubok elterjedésével a kisközösségi terek diszfunkciós problémáinak megoldására a többfunkciós szerephez rendelt térszerkezet-változtatás igénye számos ötlet kibontakozását segítette (pl. mobil válaszfalak és nézőtéri egységek, álmennyezet alá szerelt technikai eszközök, mobil bútorzat, állítható megvilágítás stb.). 1972 tavaszán a KISZ KB, a Művelődésügyi Minisztérium, az Iparművészeti Tanács és a Magyar Képzőművészek Szövetsége az ifjúsági klubok és művelődési központok „téralkítására és tárgyformálására” KLUB DESIGN címen hirdetett pályázatot, amit egy hat fős iparművész csoport nyert el.<sup>5</sup> Dexion-salgo váz-rendszerű térszervező bútorzat kialakításával többfunkciós terek kialakítására vállalkoztak, melynek a „kiszolgáló mennyezet”, „a fal elé sorolható tárgyak rögzítését szolgáló vázszerkezet” (függesztő-sínek), továbbá az „alapsíkon mozgó kocsi (konténer)” is részei voltak (Varga, 1978, pp. 212–213). E díjnyertes terv részeként találkozhatunk először az anyagmozgatás és a „csomagolás” problematikájára is megoldást kínáló műhelykocsik gondolatával. Az elemek közül egy évvel később az Iparművészeti Főiskola támogatásával a műhelykocsikat kiviteleztek ugyan, de szakmai visszacsatolás, elismerés nem érkezett. 1974-ben a Kossuth Nyomda klubhelyiségében lehetőség nyílt a térszervezési tervek komplex megvalósítására, de az elhúzódozó kivitelezési nehézségek miatt csak a tervezőcsapat két tagja<sup>6</sup> fejezte be a munkát. Varga korabeli leírása nyomán konténerek ekkor nem készültek. Az 1972-es KLUB DESIGN nyertes csapat egyik tagja, Ferencz István belsőépítész diplomamunkájaként 1974-ben olyan konténer-bútorzatot mutatott be, mely az üresen álló művelődési ház előtérében elhelyezve folyamatos tevékenységrendszer lehetőségét biztosítja anélkül, hogy a használó valamely formális csoport tagjaként regisztrálna.

A multifunkciós térkialakítás gondolatát valósította meg az Egyetemisták a közművelődésért mozgalom keretében 1974-ben a békési Művelődési Központban kialakított falra szerelt praktikus klubövezeti tárolórendszer funkció is, ami a műhelyszekrények egy rögzített verziójának tekinthető. A tárolóelemek magukba foglalták az audiovizuális eszközöket (diatár, filmtár, lemeztár) melyek azonnal működésbe hozhatók voltak (Varga, 1978).

A különböző tevékenységformák egyidejű gyakorlására irányuló megoldást Varga A. Tamás, *A klub mint aktivizáló környezet* című, a klubtevékenységek konkretizálását és funkcionális megújítását bemutató könyvében tette közzé. A kiadvány a fiatalok számára

<sup>5</sup> Bánáti János, Bárkány Attila, Dropa Judit, Ferencz István, Kovács Erika, Radnóti György

<sup>6</sup> Kovács Erika és Bánáti János

vonzó és részvételi aktivitásukat ösztönző, új eszközöket felvonultató korai kísérletek módszertani összefoglalásának tekinthető. A szakmai felvetés lényegi kérdése, hogy a „műsor” jellegű programkínálattal szemben az öntevékenység és az aktivitás előmozdítható. „Az öntevékenység és az aktív közreműködés csak olyan dolgokban lehetséges, amelyben az egyes embereknek valamilyen hozzáértése, képessége van. (...) Az öntevékenység és az aktív közreműködés úgy alakul ki, hogy ha erre lehetőség van, az egyik oldalon az egyén ismert képességét aktivizálja, a másik oldalon a közösségi tér, mint erőter a rejtett képességeket aktivizálja, mintegy előhívja.” (Varga, 1978, pp. 98-99) Varga a kreatív képességek előhívásának lehetőségét olyan környezetben látta, amely a korosztály érdekeinek és érdeklődésének megfelelő programok, valamint „azokból indított” tevékenységeket képes befogadni és katalizálni. A mindennapi problémákra és helyzetekre reflektáló klubélet megújulását a tartalmi eszközök rendszerébe helyezte. A *Művelődési erőterek* című fejezet módszertani tanulmányai a térszervezés és a művelődési és szabadidős tevékenységek párhuzamos szervezésének kérdései mellett a népművelő animátori szerepét is kiemelik. A klubberendezés innovatív megoldásainak részeként jelenik meg a könnyen mozgatható, félretolható vagy kinyitható manuális és audiovizuális tevékenységeket magába rejtő bútorzat. A „guruló hasábok” (Varga, 1978, p. 120) a „különböző tevékenységekhez szükséges anyagokat, eszközöket, módszertani útmutatókat, vagyis tárgyasult kultúrahordozókat” (Varga, 1978, p. 120) tárolják, oldallapjai munkaasztalként lehajthatók. A Varga által bemutatott „pop up” műhelyszekrények a tér bármely pontján használhatók, a tevékenységrendszerbe illeszkedő tartalmak egymást kiegészítik. A konténerek nem csak az eszközöket, hanem információs anyagokat is tartalmaztak, ami a szolgáltatás (pl. varrógép vagy bőrös szerszámok) mellett az irányított, azaz szakmailag felépített-előkészített egyéni tanulás lehetőségét is biztosították (pl. szabásminta készítés folyamata, eszközhasználat, színminták vagy öltözködéstörténet). Minden tartalmi elem egymásra épülő, a személyes motivációkat serkentő és a közösségi munkaformákra ösztönző ismereteket hordozott.

A Ferencz István által megálmodott műhelykocsik terve összekapcsolódott a Művelődési Otthon és Klub Osztály tér és tevékenység megújítási törekvéseivel. „A szabad használatú tér nemcsak tájékoztatást, nemcsak munkahelyeket kínál, hanem kommunikációs térré vált, megvalósítva a nyitott ház igazi célját.” (Beke, 1982b p. 10) A műhelyszekrények kivitelezője az Intézet lett, gyakorlati helyszíne pedig a Csepel-királyerdei művelődési ház.

### **A kísérletek pénzügyi háttere**

A Minisztertanács 1974-es intézkedései sorában a Közművelődési Alap létrehozása biztosította a szakmai tevékenységek megújításának, bővítésének anyagi lehetőségét. Az Országos Közművelődési Tanács (OKT) ugyanebben az évben alakult, de a szervezet fejlesztői munkájának koncepcionális megalapozása 1976-tól datálható, amikor a Közművelődési Alap közvetlenül az OKT-hoz került. A kulturális erőforrások egyesítését a közművelődésről szóló 1976. évi V. törvény végrehajtásáról szóló rendeletben fogantatosították: „6. A közművelődési tevékenység irányításának központi összehangolásáról és a közművelődési politika megvalósításának ellenőrzéséről a Minisztertanács – az 1035/1974. (VII.

10.) MT. h. számú határozattal létrehozott Országos Közművelődési Tanács közreműködésével – gondoskodik. (...) 11. A közművelődés központi céljainak megvalósítását a Minisztertanács külön határozatával létrehozott közművelődési alap anyagi eszközeinek felhasználásával is támogatni kell.” (1035/1976 (XI.13) MT h. Tanácsok közlönye, 1976. 52 pp. 1069–1071)

### **A kísérlet „kísérlete” Csepel Királyerdőn**

Az Országos Közművelődési Tanács támogatásával<sup>7</sup> alig kétéves időszak állt rendelkezésre a funkcionális tér és tevékenység 1976-78 között zajló első kísérletére. (16 millió a közművelődési alapból, 1977, p. 27) A támogatott időszakból egy év szolgált az előkészületekre.. A program a kulturális alapellátás eszközrendszerének kifejlesztését célozta, melyben aközösségi terek többfunkciós használata mellett a végezhető tevékenységek sokrétűsége és a szakmai erőforrások optimalizálása volt a legfőbb törekvés. Utóbbi érintette a népművelő szakmai feladatainak újragondolását is, melyben a kultúráközvetítő szerep helyett az animátori, segítő funkciót hangsúlyozták (Beke, 1979a).

A Rideg Sándor Művelődés Ház előterének koncepciója három, részvételi szintben különböző, de szerves egységet alkotó művelődési teret ötvözött. A fizikai adottságok alapján fejlesztették az „információs tér”, a műhelyszekrények, valamint a „tájékoztató tár” kialakításának eszközeit, vizsgálva a bekapcsolódás és a cselekvés módozatait, a munkaformák egyéni és közösségi végzésének gyakorlati variánsait. Az információs tér jellemzően telefonkönyveket, helyi közérdekű információkat, menetrendeket, helybéli szolgáltatói adatbázisokat, jogi tanácsadó anyagokat, a tanácsi ügyfélfogadási rendjét, programajánlókat tartalmazott, s mint a helyi nyilvánosság fóruma működött. Az információs tér nagy jelentőséget kapott a korabeli fejlesztések között. „Ez a tájékoztatás a munka sarkalatos pontja.” (Szentpéteri, 1978, p. 17) A műhelyekhez ezen a téren át vezetett az út.

A konténerok gyártását megelőzően modellezték a funkciókat: 70x70x200 cm, négy lehajtható oldallappal, a különböző eszközök számára tárolóhelyekkel és alapanyagokkal felszerelten kerültek ki a szabad térbe, ahol a betérők kedvük szerint kipróbálhatták, használhatták azokat. Ha nem volt rá szükség, összezártan a fal mellé tolva nem foglalt helyet. A XXI. kerületi Királyerdei Művelődési Ház 60x8 méteres előterének „eszköztárban” stúdiókonténer (hanganyagok le- és átjátszására, helyi rádióadásra alkalmas eszközök); fonotéka (lemezjátszók, magnetofonok, fejhallgatók, erősítők); vetítő konténer (8, S8, 16mm-es film- és diavetítők); kézikönyvtár és folyóiratolvasó kapott helyet. A kreativitást ösztönző műhelyek bőrös- és varró és tervezőkonténer; kézimunka-műhely; hangtár (300 hanglemez, 100 db magnószalag és 150 hangos-diasorozat) voltak. A különböző manuális munkaformákhoz didaktikus (tematikus) anyagok is készültek, melyeket A/3-mas méretű kartonlapokra nyomtatott formában, egységes kivitelezésű mappákban helyeztek el. A mappák az egyes tevékenységekhez kapcsolódó eszközöket és munkafolyamatokat mutatták be lépésről-lépésre, ezzel is segítve a felhasználók önállóságát. Ezek a „mintatárba” kerültek. A készségfejlesztő játéktár is saját konténert kapott. A funkcionális

<sup>7</sup> A Kulturális Minisztérium ajánlására 1 710 000 Ft.

kapcsolódásnak nagy jelentősége volt az egyes tevékenység-részek között. Az audiovizuális ismertető anyagok, szerszámok, tervezőlapok és mintatár együtt biztosította a sokoldalú, önálló munkához szükséges komplex tudást. A tevékenységlehetőségek között a népművelő animátorként támogatta az eligazodást. A diatárban és filmekben elérhető „hangos” képanyagok kiváltották az egyes foglalkozásvezetők állandó jelenlétét, de egy-egy bonyolultabb művelethez az adott szakmában jártas szakember is rendelkezésre állt időközönként. A mobil műhelyek célja a szabad alkotótevékenység biztosítása, az érdeklődés felkeltése és spontán kisközösségek kialakítása volt. A részvétel következő szintjét az intézmény „belső tereiben” zajló rendszeres szakköri munkában való bekapcsolódás jelentette.

### **Foglalkozásformák és tematikus anyagok**

A fejlesztési folyamatban a különböző tevékenységekhez számos ismertető készült, és fontos szempont volt a tevékenységek és a munkafázisok közötti átjárhatóság. E tematikus anyagok összeállítása során a mindennapi élet praktikus és ízléses tárgyi világára összpontosítva a felhasználók önállóságának fejlesztésére törekedtek. (Lipp & Varga, 1977). A szerszámhasználatot, technikákat, mintákat stb. bemutató segédanyagok kézikönyvekben, tablókon, lapozható mappákban, diasorozatokon a nap bármely időszakában elérhetőek voltak. A kézműves konténerekben a legegyszerűbb munkaformák gyakorlatát segítették. A technikai információkon (pl. hímzés, horgolás, kötés) túl pl. saját szövegeret elkészítésére is lehetőség nyílt.

Az elsőként megnyílt bőrös műhelyben próbatárgyak készítéséhez adtak alapvető szakmai ismereteket és szerszámokat, itt heti rendszerességgel segítette szakember a komolyabb tárgyak elkészítését. A „játékos alkotótevékenység” a bőr megmunkálásának alaplépéseire (festés, szabás, mintázás) irányult, és hamar kicsinek bizonyult a négy munkaasztal, így bővítették a munkafelületeket. A mintamásoláshoz már a tervezőműhely eszközei is rendelkezésre álltak, ami az egyéb témák (pl. kerttervezés, lakberendezés, építészet) iránti érdeklődés kialakítására is lehetőséget adott. Az egyes szakmai fogások elsajátítását hulladékbőrök álltak rendelkezésre, a komolyabb tárgyak elkészítéséhez lehetett bőryananyagokat vásárolni a helyszínen. Ugyanitt a tematikus anyagok másolatai is elérhetőek voltak (Maderspach, 1978).

A varrókonténer egyik lapján szabóasztalt, kettőn varrógépet, a negyediken vasalóasztalt lehetett percek alatt kialakítani. A gépi és kézi eszközöket, gőzvasalót, szabásmintákat, divatlapokat, feladatlapokat és próbaanyagokat (textilmintákat) tartalmazó műhely célja a varrás alapismereteinek elsajátításán túl az öltözködéskultúra és a környezetkultúra fejlesztése volt. E konténerhez is a mintatárban található, állandóan bővülő kiegészítők kapcsolódtak. Az érdeklődők divattörténeti, anyag- és színtan ismeretekre is szerttehettek. A különböző szintű érdeklődéshez igazodóan, magnó és vetítő párhuzamos használatával 40 témakört dolgoztak fel hangosított diasorozaton, melyet mindenki a tanulási szintjének és saját igényének megfelelő időben tudott önállóan működtetni (Dénes, 1979).

A tervezőműhely érdekességei a rajzgép, a legkülönbözőbb sablonok, rajzeszközök és speciális rajzpapírok voltak, rajzolvadási útmutatóval és lakóház títusterv-gyűjteménnyel



kiegészítve. Fontos volt a lakótér, a család mindennapi tevékenységének és a közösségi, valamint a privát szférák kialakításának, módozatainak bemutatása. A házépítéshez kapcsolódott az infotár építésügyi anyaga, a szakmai ismereteket adó kézikönyvtár, valamint a hatósági és tervezői adattár. (Kecskeméthyne Sedivi Lilla, Magyarnádor egykori intézményvezetőjének szóbeli közlése, Balassagyarmat 2019.12.05.; Lipp – Varga, 1977. pp. 98-99)

A játéktár szemléleti megközelítése Szentpéteri Zoltán szavaival: „[a] játék a közösségi létforma iskolája.” (Szentpéteri, 1979, p. 33) A kreatív térben elhelyezett „U” alakú fémvázra rögzített textilzsákokba 50 készségfejlesztő játék került, melyek modellként szolgálták saját játékok elkészítéséhez is. A hagyományos társasjátékok (pl. malom, sakk) mellett számos kevésbé elterjedt, úgynevezett vektorjáték került használatba, melyek a matematikai és fizikai készségek, képességek fejlesztését célozták. Az innovációs szemlélet a sík és a tér dimenzióinak segítségével a szabadidő eltöltésére, társas tanulásra és a kreativitás fejlesztésére irányult.

Az animátor személyében a partneri hozzáállás és a katalizátor attitűd eloszlatta a “művelő-művelődő” alárendeltségi viszonyát. Az elméleti megközelítés jelentős eleme volt, hogy aki a spontán, érdeklődés alapú manuális tevékenységek során komolyabb elhivatottságot érez, az az intézményben szervezett keretek között induló szakkörökben, megfelelő felkészültségű vezető irányításával folytathassa a munkát.<sup>8</sup> (Szále, 1977)

A budapesti helyszín mellett az információs előtér kialakításával vidéki házak<sup>9</sup> csatlakoztak a kísérlet első szakaszába. 1978-tól számos újabb „nyitott ház kísérlet” indult az ország különböző településein az OKT szakmai tevékenységmegújítást segítő támogatásával.<sup>10</sup> Ezek a kísérletek már tágan értelmezett tanulási és közösségi térként tekintettek az emberek mindennapi szükségleteit, igényeit szolgáló települési intézményre, így a mezőgazdasági tevékenységek támogatása vagy a helyi humán szolgáltatások fejlesztése is a művelődési otthonok tevékenységi körébe kerülhetett. (Beke, 1982a).

A műhelykocsik és a tájékoztató-tér eszközfejlesztésére, valamint a szükséges működési tapasztalatok megszerzésére irányuló kísérleti időszak elméleti és gyakorlati megközelítéseit, valamint tapasztalatait összegző tanulmányt 1979 februárjában a Népművelési Intézet házi nyomdájában 500 példányban sokszorosították „*Nyitott Ház*” kísérletek 1976-78 – kísérleti jelentés és dokumentumok címmel (Beke, 1979c), majd *A közösségi művelődés terei* sorozat keretében 1982-ben jelent meg Szentpéteri Zoltán szerkesztésében a *Művelődési Otthoni Műhelyszekrények* című kiadvány (Szentpéteri, 1982). Ebből tudható, hogy már a továbbfejlesztett prototípusok után az intézet 1980-ban zártkörű meghívásos pályázatot hirdetett konténerbútorok tervezésére, amit az egy évtizeddel korábban a KLUB DESIGN nyertes csapatának tagja, Ferencz István gondolt tovább mind a funkcionalitás,

<sup>8</sup> E célt a kísérletek második periódusától a Dombóvári Művelődési Ház fejlesztette a legmagasabb szintre, ahol a városi üzemek, vállalatok profiljához is kapcsolódó 79 kiscsoport 49féle tevékenysége közül lehetett választani. (Csathó, 1983)

<sup>9</sup> Duna Kőolajipari Vállalat Barátság Művelődési Háza, Százhalombatta; Bács-Kiskun Megyei Művelődési Központ, Kecskemét; Váci Mihály Körzeti Művelődési Ház, Veresegyháza; Petőfi Sándor Ifjúsági Ház, Győr

<sup>10</sup> Az elsők között: Magyarnádor, Hajós, Jászszenlászló, Dombóvár, Zalaszentgrót, Salgótarján, Kazincbarcika, majd Debrecen-Csapókert (Horváth Árpád Művelődési Ház), Dombóvár, Újpalota, Jászkisér, Jászsalsószentgyörgy, Békéscsaba, Medgyesegyháza, Szolnok, Szed, Bátaszék, Pécs.

mind a környezeti hatások tekintetében: a helyváltoztatásra képes munkafelület, ami akár nyolc ember számára is foglalkozási lehetőséget biztosít. A speciális alapellátó rendszer eszközeinek szériagyártására azonban további állami támogatás hiányában nem került sor.

## Összegzés

A 70-es évek kultúrpolitikai közege lehetőséget teremtett a művelődési formák megújítására. A szakemberek figyelme a közösségi terek korszerűsítésére, valamint az egyén számára a kötetlen választás, a kísérletezés és az érdeklődés felkeltését segítő eszközök és kisközösségi tevékenységek fejlesztésére irányult. A cél egy kulturális alapellátó rendszer kidolgozása volt, melyben a szervezett, szakköri keretek előszobájaként a „konténerizáció” a spontán bekapcsolódásra kínált lehetőséget. A lelkesedés az anyagi támogatások elapadásával és a működtetés koncepciójának kiforratlanságával (pl. üzemeltetés, karbantartás) elcsendesült. A „pop-up” műhelyek és tematikus terek néhány esztendő után kiszorultak az előterekből. A progresszív gyakorlat terjedésének gátat szabott a rendezvényközpontú szemlélet, az uralkodó kultúraközvetítő attitűd és a humán erőforráshiány is (Beke, 1982c).

A lakosok igényeire reflektáló, innovatív tanulási formákat nyújtó intézmény hazai ideája évtizedekkel megelőzte korát. Ma a világ számos pontján találkozhatunk a szabad tanulást és alkotást segítő közösségi terekkel, melyek közül néhány példát említek meg a továbbiakban, a teljesség igénye nélkül. Egy „mindenki számára nyitott városi nyilvános tér” Helsinkiben központi könyvtára, az Oodi, melynek második emeletén az Urban Workshop nevű részlegben korszerű technikai eszközök (pl. 3D nyomtatók, lézervágók, barkácsgépek, kézművesszerszámok stb.) állnak a lakosok rendelkezésére (Oodi, n.d.). Számos, bárki számára elérhető szabadidős és tanulási platform (zenei stúdiók, hangrögzítő és montírozó eszközök, koncerttermek, játszósobák, oktatókönyv stb.) került kialakításra az intézményben. Hasonló, közösség- és részvételcentrikus szemléletet képvisel Norvégia fővárosában a Deichman Központi Könyvtár, amely deklaráltan közösségi szintértéként nyitotta meg kapuit. Tereiben többek között a kézműves tevékenységek is helyet kaptak, a könyvespolcok közé varrógépek kerültek, a kávézóban nyelvtanuló körök szerveződnek, kötés-horgolás közben olvasmányokról beszélgetnek (Deichman, n.d.). Az Európa-szerte terjedő multifunkcionális közösségi terekhez hasonló kezdeményezéseket találunk a tengerentúlon is. A mindenki számára nyitott és elérhető „közösségi munkaterületek” lényege, hogy eszközöket és szakmai segítséget ad az egyéni kreatív ötletek megvalósításához. A műhelyek „tartalma” a környező társadalmi igényekhez igazodóan kerül kialakításra. Az új technológiák megismeréséhez és használatához is hozzáférést biztosító „makerspace”-k az Amerikai Egyesült Államokban a Nation of Makers kormányzati program eredményeként terjedtek el 2010-től (the White House, n.d.) Ma már világszerte találkozhatunk a korszerű tanulási szintértéként működő „készítőhelyekkel”, melyek a nagyvárosok peremkerületeiben sokszor társadalmi integrációs térként is működnek. A krakkói makerspace csoportjai a lakosság által meghatározott helyi problémák megoldásain dolgoz-

nak közösen (Maker Space Krakow, n.d.). Hazánkban a Békés Megyei Könyvtár épületében működő Kollabor képviseli az innovatív alkotás és az élményközpontú tanulás műhelyét (Kollabor, n.d.).

Napjaink nemzetközi intézményi gyakorlataiban a közösségi szükségletekre, igényekre reflektáló művelődési lehetőségek kétségtelen hasonlóságot mutatnak a 1970-es évek közepén – a kor technikai adottságainak szintjén – a Nyitott ház szellemi műhelyében napvilágot látott magyarországi kísérletekkel. Nyitott kérdésként vetül fel, hogy kínálhatnak-e a mai gyakorlatok új lehetőséget hazánk közösségi tereinek korszerű megújítására?

## Felhasznált források

- 7/1975. (XII. 30.) KM—PM—OT A Közművelődési Alap létesítéséről szóló 1041/1974. (VIII. 7.) számú Minisztertanácsi határozat végrehajtására kiadott 1/1975. (III. 1.) KM—PM—OT számú együttes rendelet módosítása. (1975) *Tanácsok Közlönye* 24(11), 196-198.
- 16 millió a közművelődési alapból (1977). *Népművelés* 24(8), 27.
- 1035/1976 (XI.13) Minisztertanácsi határozat. (1976) *Tanácsok közlönye* 25(52) 1069–1071.
- A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai. (1974). A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1974. március 19 – 20-i ülésének a közművelődéssel foglalkozó napirendi pontja. Kossuth Könyvkiadó.
- Beke, P., Földiák, A., Kovács, S., Lipp, M. & Varga, T. (1976). *A közösségi művelődés terei. Alapkérdések*. Népművelési Intézet (házi nyomda) Művelődési Otthon Osztály.
- Beke, P. (1977). Az átalakulás ideje. *Népművelés* 24(2), 32–33.
- Beke, P & Varga, A. T. (1978). Nyitott ház Királyerdőn 1-2. *Népművelés* 25(10), 9–10.
- Beke, P. & Szentpéteri, Z. (1978). Nyitott ház királyerdőn (Egy kísérlet részletei) 3. Emberközelségben; 4. Eszközharmonia. *Népművelés* 25(11), 16-17.
- Beke, P. (1979a). Nyitott ház Királyerdőn (egy kísérlet részletei) 8. A továbbfejlesztés terve. *Népművelés* 26(4), 16-17.
- Beke, P. (szerk.). (1979b). *A közösség művelődés terei – Az épület*. Múzsák Közművelődési Kiadó.
- Beke, P. (szerk.). (1979c). „Nyitott Ház” kísérletek 1976-78 kísérleti jelentés és dokumentumok. Népművelési Intézet Művelődési Otthon Osztálya.
- Beke, P. (1982a). A „nyitott ház és vidéke” 4. rész. Az eddigi hozadék. *Népművelés* 29(5), 18–19.
- Beke, P. (1982b). A „nyitott ház és vidéke” 2. rész. Kommunikációs tér. *Népművelés*, 29(3), 10–11.
- Beke, P. (1982c). A „nyitott ház” és vidéke 3. Az uniformizáltság szorításában. *Népművelés*, 29(4), 18–19.
- Csathó, B. 1983.07.01. Egy továbbképzés képei. *Fejér Megyei Hírlap*, 39(150) 5.
- Deichman (n.d.). *Home*. <https://deichman.no/> (Letöltés dátuma: 2023.03.30.)
- Dénes, I. (1979). Nyitott ház királyerdőn (Egy kísérlet részletei) 7. A varróműhely. *Népművelés* 26(4), 22–23.
- Földiák, A. (1976). Gondolatok a Pécsi Művelődési Központ tervezéséhez. In Beke, P. & Földiák, A. & Kovács, S. & Lipp, M. & Varga, A. T.: *A közösségi művelődés terei. Alapkérdések. (pp.2-4)* Népművelési Intézet (házi nyomda) Művelődési Otthon Osztály.
- Földiák, A. & Szász, J. (1977). *Két tanulmány az ifjúsági klubmozgalomról*. Népművelési Intézet.
- Kollabor (n.d.). *Címlap*. <https://kollabor.hu/> (Letöltés dátuma: 2023.03.31.)
- Koncz, G. (1975). Kirajzás. *Kultúra és Közösség* 2(2-3), 20–44.
- Koncz, G. (2002). Komplex elemzés a művelődési otthonokról (1945-1985) avagy "...a jó gyakorlat törvényre emelését gyorsítsuk meg..." *Szín* 7(1-2), 15–54.
- Koncz, G. (2004). "...MÉLYSÉGES MÉLY A NEMRÉG..." Vázlat a kultúra fogalmáról. *Szín* 9(3), 56-71.
- Lipp, M. & Varga, T. (1977). Otthonná válni. Művelődéspolitikai jegyzetek – A művelődési otthonokról. *Társadalmi Szemle*. 32(4) 98-99.
- Maderspach, P. (1978). Nyitott ház királyerdőn (Egy kísérlet részletei) 5. A bőrszműhely. *Népművelés* 25(12), 18–19.

- Maker Space Krakow,(n.d.). *About*. <https://makerspacekrakow.wordpress.com/about/> (Letöltés dátuma: 2023.03.30.)
- Oodi (n.d.). *Services and Facilities*. Helsinki Central Library. <https://oodihelsinki.fi/en/services/urban-workshop/> (Letöltés dátuma: 2023.03.30.)
- Szále, L. (1977). A kísérlet kísérlete. *Népművelés* 24(11), 23.
- Szentpéteri, Z. (1978). Nyitott ház királyerdőn (Egy kísérlet részletei) 4. Eszközharmónia. *Népművelés* 25(11), 16.
- Szentpéteri, Z. (1979). Nyitott ház királyerdőn (Egy kísérlet részletei) 6. A játék. *Népművelés* 26(2), 32–34.
- Szentpéteri, Z. (szerk.).(1982). *A közösségi művelődés terei. Művelődési otthoni műhelyszekrények*. Múzsák Közművelődési Kiadó.
- the White House (n.d.). *Nation of Makers*. <https://obamawhitehouse.archives.gov/nation-of-makers> (Letöltés dátuma: 2023.03.31.)
- Varga, A. T. (1976a). A művelődési otthon funkcionális rendszere. In Beke, P. & Földiák, A. & Kovács, S. & Lipp, M. & Varga, A. T.: *A közösségi művelődés terei. Alapkérdések* (pp. 15-28). Népművelési Intézet (házi nyomda) Művelődési Otthon Osztály.
- Varga, A. T. (1976b). Az úttörő és ifjúsági házak létesítésének telepítési térbeli és működési aspektusai 1975. In Beke et al.: *A közösségi művelődés terei. Alapkérdések* (pp. 41-47). Népművelési Intézet (házi nyomda) Művelődési Otthon Osztály.
- Varga, A. T. (1978). *Klub mint aktivizáló környezet*. Klubvezetők kiskönyvtára 21. Népművelési és propaganda Iroda.
- Varga, T. (1975) A művelődési otthon funkcionális rendszere. *Kultúra és Közösség* 2(4). 32.
- Vitányi I. (1975). Közművelődésről keményen. *Kultúra és Közösség*, 2(2-3), 5-10.